

Varlık Vardır, Yokluk da Laf-ı Güzaf mı?

"Var mı, yok mu?" Bu, evrenin belki de ilk ve en temel tartışmasıdır. Bir gün biri çıkıp "Ben varım" dediğinde, diğeri dönüp "Neye göre?" diye sordu. İşte **ontolojinin** ta kendisi, yani varlık felsefesinin özü budur: "**Varlık nedir?**" Platon, Aristoteles ve ardından gelen İslam filozofları bu soruya o kadar derinlemesine dalmışlardır ki, bugün hâlâ "varlık" dendiğinde suskunluğa bürünen akademisyenler görmek mümkündür.

Ancak biz susmayacağız. Alaycı ama saygılı bir dille, varlığın peşine düşecek, bu karmaşık ama büyüleyici kavramın farklı yorumlarını didikleyeceğiz.

Antik Yunan: Görünenin Ötesindeki Varlık Arayışı

Batı felsefesinin temelleri, varlık sorununa getirilen bu ilk radikal yaklaşımlarla atılmıştır.

Platon: Gerçeklik, Gözle Görünmeyenler Kulübüdür Platon'a göre gerçek varlık, asla gözle görülemez. Çünkü duyularımızla algıladığımız her şey değişkendir, bozulur, çürür ve geçicidir. Gerçek olan ise sabit, ebedi ve kusursuz olmalıdır. Bu yüzden Platon, varlığı iki temel katmana ayırır:

- **Duyularla algılananlar:** Bunlar sadece geçici, aldatıcı gölgeler ve kopyalardır. Bildiğimiz sandalye, at veya güzel bir manzara gibi.
- **Zihninle kavrananlar:** Bunlar ise kalıcı, ebedi ve gerçek olanlardır. Bu zihinsel evrene "**İdealar Dünyası**" denir.

Örneğin:

- Beş parmaklı ellerimiz farklı farklı olabilir, ama "**el**" ideası tektir ve değişmez.
- Tüm atlar yaşlanır ve ölür, ama "**atlık**" ideası sabittir, zamanın ötesindedir.
- Güzellik algımız kişiden kişiye değişse de, "**güzelliğin kendisi**" asla yaşlanmaz veya bozulmaz.

Platon'a göre duyuşal dünya, gerçekliğin düşük çözünürlüklü bir fotokopisidir. Gerçeklik ise o fotokopinin orijinal PDF'i, yani **İdealar Dünyası'dır**.

Aristoteles: İdea Midea Bırak, Şu Masaya Bak Platon'un en önemli öğrencisi Aristoteles, hocasının soyut idealarından uzak durarak, varlık meselesini daha somut bir zemine oturtur. O, "Tamam idealar hoş, ama biz bu masada oturup tartışıyoruz" dercesine, varlığı rasyonel ve gözleme dayalı bir yaklaşımla ele alır.

Aristoteles'e göre "**varlık**" çok anlamlıdır (**polysêmos**). Her şey bir şekilde varlıktır, ama farklı açılardan:

- **Kategori olarak varlık (Cevher / Ousia):** "Ne bu?" diye sorduğumuzda "masa" cevabını alırsak, bu, masanın cevheri olduğunu gösterir. Cevher, kendi başına var olabilen şeydir.

- **Nitelik olarak varlık (Araz):** "Nasıl?" diye sorduğumuzda "kahverengi" dersek, bu masanın bir niteliği (arazı)dir. Araz, kendi başına var olamayan, başka bir şeye bağlı olarak var olan şeydir.

Örneğin: Sen bir **insansın** (cevher), kahverengi saçların var (araz). Aristoteles'in varlık analizinin bir numaralı yıldızı "**ousia**", yani öz varlıktır. Bir şeyin kendi başına var olabilmesi onun cevher olduğunu gösterir. Masanın kahverengiliği değil, ***"masalığı"***dır öz olan. Ve onun unutulmaz cümlesi: "**Varlık, birçok anlamda söylenir**" (Metafizik, IV. Kitap).

Doğu Felsefesi: Varlık ve Yokluğun İç İç Geçişi

Doğu düşüncesi, varlık ve yokluk arasındaki ayrımı Batı'daki kadar keskin görmez, onları birbirini tamamlayan unsurlar olarak ele alır.

Vedanta: Varlık = Brahman; Geri Kalan Her Şey İllüzyon Hindistan'dan gelen bu metafizik tokat, "Sen aslında varsın ama sandığın gibi değil" der. Vedanta felsefesine göre, evrenin hakikati **Brahman'dır**. Bu, her şeyin özü, temeli ve mutlak varlığıdır. Senin özün de **Atman'dır** (bireysel ruh). Ama sürpriz: **Atman = Brahman!** Yani sen sandığın gibi bireysel bir benlik değilsin; evrensel varlığın sadece bir yansıması, bir tezahürsün. İlginçtir ki, dünya ve değişen her şey, sadece bir yanılsamadır (**Maya**). Maya, "Görüyorsun ama aslında görmüyorsun" demektir; Brahman ise "yalnızca sessizlikte kavranabilir." Vedanta'nın cevabı: "Sen varsın. Ama sandığın gibi değilsin."

Budizm: "Ben" Dediğin Ne Ki Zaten! Budizm, Hint felsefesinden doğsa da, Vedanta'nın "Sen evrenselsin" yaklaşımına karşı "Sen diye bir şey yok" der. Budizm'e göre:

- **Ruh yok.**
- **Sabit bir benlik yok.** Her şey geçici, gelip geçici (**Anicca**).
- Her şey ilişkiseldir (**Pratītyasamutpāda – Karşılıklı Bağımlı Doğuş**).

Peki bu ontolojiye göre "varlık" ne oluyor? Budizm der ki: "Hiçbir şey kendi başına var değildir. Her şey bir başka şeye bağlı olarak vardır. O şey ortadan kalkarsa, bu da kaybolur." Yani sen sandığın kadar "sen" değilsin. Ve bu bir kayıp değil, bir özgürlüktür; çünkü eğer sabit bir benlik yoksa, acıdan da özgürleşebilirsin.

Taoizm: Var Olmak mı? Olmamak mı? Tao Güllüp Geçer Taoizm'in kurucusu Laozi, varlık ve yokluğun iç içeliğini vurgular. Ona göre, "Varlık doğar yokluktan." Evrenin özü, adlandırılmayan bir ilke olan **Tao'dur** (道). Tao, "olan", "olacak olan" ve "hiçbir şey olmayan"dır; tanımlanamaz. "Olmayan"dan "olan" doğar ve "hiçlik" aslında "varlığın anası"dır. "Kapı, kapı yapan şey boşluktur" ya da "Kap, içindeki boşluk sayesinde kaptır" der Laozi. Yani:

- **Hiçlik**, yapıcı bir şeydir.
- **Varlık**, onun gölgesidir. Platon'un ideaları, Aristoteles'in cevherleri bir kenara; Taoizm bize, bir şey varsa, mutlaka bir yokluk sayesinde var olduğunu fısıldar.

Konfüçyüs: "Varlık mı? Önce Ahlaklı Ol." Konfüçyüs, metafizik spekülasyonlardan çok, toplumsal düzen ve ahlakla ilgilenir. Ancak o da varlığa sessiz kalmaz. Ona göre insanın gerçek varlığı, ilişkilerinde ve ahlaki davranışlarında ortaya çıkar. "Baba varsa, evlat vardır. Hükümdar varsa, tebaa vardır." "İnsan olmak", ilişkiler içinde "insan gibi davranmak"tır. Yani senin varlığın, sadece "ben varım" demenle değil; "sana göre kim olduğunla"

şekillenir. Konfüçyüsçü ontoloji, cevheri aramak yerine ilişkisel varlığı kutsar. "Sen nesin?" sorusuna cevabı adeta: "Kime göre?"

Zen Budizm: Düşünmeyi Bırak, Varlık Hissedilerek Bilinir Zen felsefesi, varlık üzerine kafa yoran Batı felsefesine karşı sabırsızdır. "Varlık nedir?" diye sorarsan, seni odunla dürtercesine bir tepkiyle karşılaşılabilirsin. Çünkü Zen'e göre, gerçeklik doğrudan deneyimlenir; kavramlarla değil. "Ne kadar konuşursan, o kadar uzaklaşırsın." "Çay iç, varlığı unut" gibi tavsiyeler, zihinsel tuzaklardan kaçınmayı ve anın deneyimine odaklanmayı öğütler. Zen ustalarına göre:

- Soru sormak = zihinsel tuzak
- Kavramlara takılmak = varlığı ıskalamak
- **Sessizlik** = gerçek cevap Zen'in ontolojisi basittir: Şimdi burada ol. O kadar.

İslam Felsefesi: Varlık, Zâtının Zıttı Olamaz

İslam filozofları için "varlık" kavramı öylesine kutsaldır ki, Arapça "vücûd" kelimesini duyduklarında kalp atışları değişir. Varlık, Allah'ın isimlerinden biridir.

İbn Sina: Mümkün mü, Vacip mi, Hayal mi? İbn Sina'nın en meşhur ontolojik katkısı, **vacip – mümkün – mümteni** üçlemesidir:

- **Vacip (Zorunlu) Varlık:** Varlığı zorunlu olan, yokluğu düşünülemeyen tek varlık (**Tanrı**).

- **Mümkün (Olası) Varlık:** Varlığı da yokluğu da mümkün olan varlıklar (bizler, masalar, yıldızlar). Bunların varlığı, Vacip Varlık'tan gelir.
- **Mümteni (İmkânsız) Varlık:** Varlığı mantıken mümkün olmayan varlıklar (örneğin, kare şeklinde bir daire).

İbn Sina'nın en büyük hamlesi, Tanrı'yı varlık kavramının temeli haline getirmesidir. Ona göre her var olan, var olmakla Allah'a muhtaçtır. **Varlık, bir feyzdir;** Allah var eder, sen var olursun.

Sühreverdî: Işık Olarak Varlık Işık felsefesiyle tanınan Sühreverdî'ye göre, her şeyin hakikati ışıktır. Ama bu, fiziksel bir ışık değil, varlığın metafiziksel halidir. Evrende bir **nurlar hiyerarşisi** vardır. Her şey, "**nur-u envar**"dan (ışıkların ışığı – Tanrı) bir pay alır. Karanlık ise varlığın yokluğudur. Yani:

- Var olmak = parlamak.
- Yok olmak = sönmek.

İbn Arabî: Vahdet-i Vücud – Tek Varlık, Sonsuz Yansıma İbn Arabî'nin en radikal düşüncesi, "**vahdet-i vücud**" (varlık birliği) ilkesidir. O der ki: "Gerçekte bir tek varlık vardır: Allah." O halde sen, ben, masa, yıldız... hepsi tek bir varlığın farklı tezahürleriyiz, farklı yansımalarıyız. Yani:

- Ben: O'nun bir gölgesiyim.
- Sen: O'nu hatırlatan bir yüzün.
- Ağaç: O'nun yeşil bir kelimesi. İbn Arabî için "çokluk" bir yanılsamadır. Gerçek olan yalnızca "**el-Vâcibü'l-Vücûd**" (Varlığı Zorunlu Olan) olan Allah'tır.

Sorgulayıcı Bir Dipnot: Yokluk Ne Kadar Yoktur?

Yokluk meselesi, felsefede genellikle arka planda kalır ama en az varlık kadar tuhaftır. Şöyle düşünün:

- Boşluk var mıdır? Yoksa sadece var olanın yokluğu mudur?
- Hiçlik bir şey midir? Eğer hakkında konuşabiliyorsak, o halde o da bir "şey" midir?

Bunlar Heidegger'in sabah kahvesi eşliğinde düşündüğü türden sorulardır, ancak İslam filozofları da bu konuya eğilmiştir. Örneğin, Sadreddin Konevî'ye göre: "Yokluk bir bakış açısidir. Hakikatte sadece varlık vardır. Yokluk, gölge bile olamaz." Yani yokluk, varlığın bilinç dışı, varlığın kendisinin olmadığı bir durum olarak yorumlanabilir.

Varlığın Tadı Damağımızda Kalsın

Platon'dan İbn Arabî'ye kadar uzanan bu varlık yolculuğunda ortak bazı sesler duyulur:

- Görünenin ötesinde bir hakikat vardır.
- Gerçek varlık sabittir, duyularla algılananlar ise değişkendir.
- Tanrı, çoğu zaman varlığın hem nedeni hem de nihai anlamıdır.
- Varlık, birçok şekilde görünse de, özde tektir veya birliğe işaret eder.

Ve en önemlisi: "Varlık vardır" demekle yetinmeyip, neden ve nasıl var olduğunu sormak gerekir. Bu soruları sormaya devam etmek, bizi kendi varoluşumuza daha da yaklaştırır.